

УДК 336.14:347.73(477)

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2026.1.10>**Ірина УСТИНОВА**

кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії держави і права, конституційного та адміністративного права факультету права та міжнародних відносин Національного університету «Київський авіаційний інститут»

ORCID: 0000-0003-1112-807X

Юлія КОРНІЄНКО

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, факультету права та міжнародних відносин Національного університету «Київський авіаційний інститут»

ORCID: 0009-0004-7314-7019

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У статті досліджено деякі питання фінансової відповідальності у бюджетній сфері, і є комплексним дослідженням правової природи фінансової відповідальності за порушення бюджетного законодавства України, а також визначення особливостей її застосування в сучасних умовах. Окрема увага приділяється аналізу механізмів притягнення до відповідальності та шляхів підвищення ефективності бюджетного контролю. Методи дослідження: у процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема аналіз, синтез, системно-структурний та порівняльно-правовий підходи. Застосування формально-юридичного методу дозволило розкрити зміст норм бюджетного законодавства, а також визначити особливості їх практичного застосування. Окрім цього, використано метод узагальнення для формулювання теоретичних висновків і пропозицій. Результати: у результаті дослідження встановлено, що фінансова відповідальність за порушення бюджетного законодавства України має комплексний характер і поєднує елементи публічно-правового впливу. Визначено ключові проблеми практичного застосування відповідних норм, зокрема недостатню ефективність механізмів контролю та притягнення до відповідальності. Обґрунтовано необхідність удосконалення правового регулювання у цій сфері з метою підвищення дисципліни у бюджетних правовідносинах. Обговорення результатів дослідження свідчить про наявність системних недоліків у механізмі реалізації фінансової відповідальності за порушення бюджетного законодавства України. Зокрема, проблемним залишається питання ефективності бюджетного контролю та узгодженості дій уповноважених органів. Водночас актуалізується потреба в удосконаленні нормативно-правової бази та підвищенні рівня правозастосовної практики. Запропоновані підходи можуть сприяти зміцненню фінансової дисципліни та забезпеченню належного функціонування бюджетної системи.

Ключові слова: фінансова відповідальність, бюджетне законодавство, бюджетне правопорушення, бюджетний контроль, фінансова дисципліна.

Iryna Ustynova, Yulia Kornienko. SOME LEGAL ASPECTS OF FINANCIAL LIABILITY FOR VIOLATIONS OF UKRAINE'S BUDGET LEGISLATION

Particular attention is paid to analysing the mechanisms for holding parties accountable and ways of improving the effectiveness of budgetary control. Research methods: the study employed general scientific and specific legal methods, including analysis, synthesis, and systemic-structural and comparative legal approaches. The application of the formal legal method enabled an examination of the content of budgetary legislation, as well as an identification of the specific features of its practical application. In addition, the method of generalisation was used to formulate theoretical conclusions and proposals. Results: the study found that financial liability for breaches of Ukraine's budgetary legislation is multifaceted and incorporates elements of public law enforcement. Key issues regarding the practical application of the relevant provisions have been identified, in particular the insufficient effectiveness of control mechanisms and enforcement measures. The need to improve legal regulation in this area has been substantiated with a view to enhancing discipline in budgetary legal relations. The discussion of the research findings indicates the existence of systemic shortcomings in the mechanism for enforcing financial liability for breaches of Ukraine's budgetary legislation. In particular, the effectiveness of budgetary control and the coordination of actions by the competent authorities remain problematic. At the same time, there is a growing need to improve the regulatory framework and enhance the quality of law enforcement practices. The proposed approaches may contribute to strengthening financial discipline and ensuring the proper functioning of the budgetary system.

Key words: financial accountability, budgetary legislation, budgetary offences, budgetary control, financial discipline.

Постановка проблеми. В умовах тривалого правового режиму воєнного стану та необхідності максимально ефективного використання обмежених державних ресурсів, питання фінансової відповідальності за

порушення бюджетного законодавства набуває особливого значення. Бюджетна система України наразі стикається з безпрецедентними викликами: від критичного дефіциту коштів до потреби у миттєвій адаптації пра-

вових норм під потреби оборони та соціального захисту. У таких обставинах фінансова відповідальність виступає не лише як інструмент покарання, а насамперед як превентивний механізм, що забезпечує цільове та раціональне використання публічних фінансів, мінімізуючи ризики зловживань та технічних помилок на всіх рівнях бюджетного процесу.

Актуальність даної проблеми посилюється динамічністю вітчизняного законодавства та поступовою гармонізацією українських правових норм із європейськими стандартами фінансового контролю. Попри існування базових положень у Бюджетному кодексі України [1], на практиці виникає чимало дискусійних питань щодо розмежування видів правопорушень, суб'єктивного складу відповідальності та процедур застосування заходів впливу. Відсутність єдиного підходу до тлумачення окремих норм нерідко призводить до правової невизначеності, що ускладнює роботу розпорядників коштів та органів державного фінансового контролю.

Комплексне дослідження фінансової відповідальності є необхідним для формування стійкої моделі бюджетної дисципліни. Це дозволить не лише вдосконалити чинну нормативно-правову базу, а й створити прозорі умови для функціонування фінансової системи, де кожен випадок нецільового використання чи недотримання регламентів матиме чітко визначені та невідворотні юридичні наслідки. Розв'язання цих питань є фундаментом для зміцнення довіри суспільства та міжнародних партнерів до державних інституцій у процесі повоєнного відновлення країни.

Результати та обговорення. Питання фінансової відповідальності за порушення бюджетних норм перебуває у центрі уваги багатьох провідних вітчизняних правознавців та економістів, які аналізують цей інститут через призму фінансового, адміністративного та конституційного права. Значний внесок у розробку теоретичних засад та практичних аспектів бюджетної дисципліни внесли такі науковці, як Л.К. Воронова, яка заклала фундамент дослідження фінансової відповідальності, а також Н.Ю. Пришва, О.П. Орлюк та В.П. Нагребельний, чії праці присвячені механізмам державного фінансового контролю та правовому регулюванню бюджетних правовідносин. Процесуальні аспекти застосування заходів впливу та специфіку відповідальності розпорядників бюджетних коштів детально досліджували у своїх роботах І.Б. Завєруха, М.П. Кучерявенко, Л.А. Савченко та С.Т. Кадькаленко. Попри вагомий доробок

зазначених авторів, стрімка трансформація законодавства в умовах воєнного стану та перехід на нові стандарти публічного аудиту потребують подальшого переосмислення цієї проблематики, що й обумовлює необхідність проведення даного дослідження.

Метою статті є комплексне дослідження правової природи фінансової відповідальності за порушення бюджетного законодавства, аналіз чинних механізмів її застосування в умовах воєнного стану та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання для зміцнення бюджетної дисципліни в Україні.

Виклад основного матеріалу. Фінансова відповідальність за порушення бюджетного законодавства України є одним із ключових механізмів охорони публічних фінансів, оскільки саме бюджет через систему доходів, видатків і трансфертів забезпечує виконання державних і місцевих функцій. У сучасних умовах, коли бюджетна система працює під тиском воєнних, соціальних і економічних викликів, значення належного контролю за бюджетними коштами лише зростає: у дослідженні Д.В. Кравцова, який прямо пов'язує ефективність фінансового контролю з потребою оперативного реагування на ризики нецільового використання коштів, а також із переходом до ризик-орієнтованих, превентивних і цифрових форм нагляду [5, с. 41–42].

У правовому сенсі відправною точкою є стаття 116 Бюджетного кодексу України, яка визначає порушенням бюджетного законодавства недотримання норм щодо складання, розгляду, затвердження, внесення змін, виконання бюджету та звітування про його виконання [1]. Така конструкція є доволі широкою і охоплює не лише пряме незаконне витрачання коштів, а й будь-які порушення процедурної дисципліни на всіх стадіях бюджетного процесу. Отже, бюджетне правопорушення в українській моделі не зводиться до однієї форми зловживання, а охоплює всю сукупність дій або бездіяльності, які підривають законність бюджетної діяльності.

Саме тому фінансова відповідальність у бюджетній сфері має особливу природу. Вона не тотожна суто каральному підходу, оскільки спрямована не лише на покарання винного, а й на відновлення належного бюджетного режиму, усунення наслідків порушення та попередження повторних деліктів. У дослідженні Р.В. Миронюк та С.А. Миронюк наголошується, що заходи фінансово-правової відповідальності за бюджетні правопорушення встановлюються главою 18 Бюджетного кодексу, але їхня процедура значною

мірою розпорошена в підзаконних актах, що ускладнює однакове застосування. Дослідники також обґрунтовують доцільність уніфікації підстав і порядку застосування цих заходів [7, с. 321].

Зміст статті 117 Бюджетного кодексу дає підстави вважати, що фінансова відповідальність у бюджетній сфері поєднує превентивні, припиняючі та відновлювальні елементи [1]. До заходів впливу належать попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства, зупинення операцій з бюджетними коштами, призупинення і зменшення бюджетних асигнувань, повернення бюджетних коштів до відповідного бюджету, зупинення дії рішення про місцевий бюджет, безспірне вилучення коштів з місцевих бюджетів, а також інші заходи, визначені законом про Державний бюджет України. Це означає, що держава застосовує не одну санкцію, а цілу систему впливу, яка має бути співмірною із характером порушення та його наслідками.

Не менш важливо, що стаття 118 Бюджетного кодексу визначає й коло органів, уповноважених приймати рішення про застосування таких заходів: це Міністерство фінансів України, органи Казначейства України, органи державного фінансового контролю, місцеві фінансові органи та головні розпорядники бюджетних коштів у межах їхніх повноважень. Норма також підкреслює, що повторне покарання за вже виявлені й усунені порушення не допускається [1]. Із цього випливає важлива гарантія правової визначеності: механізм впливу має бути не лише жорстким, а й справедливим, тобто спрямованим на реальне виправлення порушення, а не на формальне накопичення санкцій.

Окреме місце в системі бюджетної відповідальності посідає нецільове використання бюджетних коштів. Стаття 119 Бюджетного кодексу закріплює це поняття як витрачання коштів на цілі, що не відповідають бюджетним призначенням [1]. Така норма є принципово важливою, оскільки саме цільове використання становить ядро бюджетної дисципліни: бюджетні ресурси не можуть перетворюватися на інструмент довільного управлінського розсуду. У цьому контексті нецільове використання виступає не просто фінансовою помилкою, а правопорушенням, яке безпосередньо загрожує ефективності виконання публічних функцій держави.

Бюджетна відповідальність в українському праві не існує ізольовано від інших видів юридичної відповідальності. Стаття 121 Бюджетного кодексу прямо встановлює, що посадові особи, з вини яких допущено порушення

бюджетного законодавства, несуть цивільну, дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом. Це означає, що бюджетне правопорушення може породжувати багаторівневу реакцію держави: від службового стягнення до кримінального переслідування. Водночас така багатошаровість потребує чіткого розмежування складів і компетенції, інакше виникає ризик дублювання та правової невизначеності.

Адміністративний та кримінальний компоненти цієї системи особливо помітні в Кодексі України про адміністративні правопорушення [4] та Кримінальному кодексі України [6]. Стаття 164–12 КУпАП передбачає відповідальність за порушення бюджетного законодавства, а Кримінальний кодекс встановлює окремі склади злочинів, зокрема статтю 210 про нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків чи надання кредитів без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, а також статтю 211 про видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону. Отже, коли порушення набуває підвищеної суспільної небезпеки або завдає істотної шкоди, держава переходить від фінансово-правового реагування до адміністративної чи кримінальної репресії.

Разом із тим сучасні дослідження переконливо показують, що межа між бюджетною, адміністративною та кримінальною відповідальністю має бути проведена максимально точно. У статті 2024 року наголошено, що поняття «бюджетне правопорушення» доцільно використовувати саме в межах фінансово-правових відносин, тоді як для адміністративних проступків у бюджетній сфері слід застосовувати законодавчо закріплену категорію «порушення бюджетного законодавства». Дослідники також застерігають від надмірного розширення переліку адміністративних порушень за рахунок діянь, які лише опосередковано стосуються бюджетної сфери [7]. Така позиція є переконливою, оскільки вона сприяє більш точному розмежуванню деліктів і не допускає розмивання правової природи фінансової відповідальності.

Окремо слід підкреслити, що в умовах воєнного стану значення фінансового контролю та відповідальності за бюджетні порушення істотно зростає. Нові наукові праці 2025 року описують перехід до превентивного аудиту, цифрового моніторингу в реальному часі та ризик-орієнтованих перевірок як відповідь на кризові бюджетні потоки й підвищені загрози нецільового використання коштів [10]. У цій

логіці відповідальність перестає бути тільки реакцією на вже вчинене порушення і дедалі більше стає частиною системи попередження, раннього виявлення та нейтралізації ризиків. Саме тому правова конструкція бюджетної відповідальності нині повинна оцінюватися не лише з погляду санкції, а й з погляду її здатності підтримувати стійкість державних фінансів.

Ю.П. Назар також підкреслює, що важливою проблемою залишається фрагментарність підзаконного регулювання та недостатня узгодженість контрольних процедур. Це створює ситуацію, коли формально санкції існують, але механізм їх реалізації не завжди є достатньо уніфікованим, швидким і передбачуваним. Звідси випливає потреба в удосконаленні нормативної бази, посиленні внутрішнього контролю розпорядників коштів, більшій прозорості документування контрольних дій і підвищенні персональної відповідальності посадових осіб. Такі висновки особливо важливі для сфери публічних фінансів, де одна управлінська помилка може спричинити суттєві втрати для держави або громади [8].

Разом із тим позиції науковців щодо необхідності усунення фрагментарності правового регулювання є достатньо обґрунтованими та логічно впливають із самої природи бюджетних правовідносин. Зокрема, у дослідженні Я.Р. Дегтяр підкреслюється, що бюджетне правопорушення характеризується такими ознаками, як протиправність, винність і суспільна небезпека, що потребує чіткого та системного правового реагування, а не розпорошених процедурних механізмів [3, с. 19]. Відсутність єдиної узгодженої процедури застосування заходів впливу фактично нівелює принцип невідворотності відповідальності, оскільки створює можливості для різного тлумачення норм і неоднакового застосування санкцій на практиці.

Крім того, науковці акцентують увагу на тому, що ефективність фінансової відповідальності безпосередньо залежить від якості державного фінансового контролю як системи. А.В. Пиріг у своєму дослідженні, доводить, що контроль у сфері обігу бюджетних коштів повинен бути не лише формальним інструментом фіксації порушень, а й функціонувати як комплексна превентивна система, яка забезпечує своєчасне виявлення ризиків і запобігання порушенням [9, с. 44]. Саме тому недостатня узгодженість контрольних процедур призводить до втрати превентивної функції відповідальності та зводить її переважно до реактивного механізму.

Водночас А.В. Гарбінська-Руденко та В.С. Ковбасюк обґрунтовують необхідність посилення правового інструментарію протидії нецільовому використанню бюджетних коштів, наголошуючи, що юридичний примус має поєднуватися з фінансовим моніторингом і системою внутрішнього контролю розпорядників коштів [2, с. 127–128]. Такий підхід є виправданим, оскільки дозволяє змістити акцент із покарання за вже вчинене правопорушення на попередження його виникнення. У підсумку, наукові позиції сходяться на тому, що лише комплексне вдосконалення нормативної бази та контрольних механізмів здатне забезпечити реальну ефективність фінансової відповідальності у бюджетній сфері.

Вважаємо, що фінансова відповідальність за порушення бюджетного законодавства України є не допоміжним, а системоутворювальним елементом бюджетного правопорядку, та підтримуємо чинну думку інших наукових досліджень. Вона поєднує відновлення порушеного фінансового балансу, припинення неправомірних дій, попередження нових порушень і, за потреби, індивідуалізацію більш суворої юридичної реакції. Її ефективність залежить від того, наскільки узгоджено працюють норми Бюджетного кодексу, адміністративного та кримінального законодавства, а також від якості фінансового контролю. Саме в цьому полягає практичний сенс бюджетної відповідальності: вона має забезпечувати не формальне покарання, а реальну охорону публічних коштів, законність управління ними та довіру суспільства до держави. В статті комплексно розглянуто поняття фінансової відповідальності, яке тривалий час було ґрунтовно досліджено наукою фінансового права, але потребує перегляду з урахуванням часу та розвитку законодавства.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна констатувати, що фінансова відповідальність за порушення бюджетного законодавства в Україні є інститутом, який виходить за межі суто каральної функції та відіграє роль фундаментального гаранта стабільності публічних фінансів. Встановлено, що в умовах сучасних викликів, зокрема правового режиму воєнного стану, ефективність цієї відповідальності безпосередньо залежить від системності державного фінансового контролю та чіткого розмежування бюджетних деліктів від адміністративних і кримінальних правопорушень. Аналіз наукових підходів та правозастосовної практики свідчить про наявність певної фрагментарності нормативного регулювання, що зумовлює потребу в уніфікації процедур

застосування заходів впливу та посиленні превентивних механізмів, таких як цифровий моніторинг і ризик-орієнтований аудит. Таким чином, лише комплексне вдосконалення правового інструментарію у поєднанні з підвищенням персональної відповідальності

розпорядників коштів дозволить трансформувати бюджетну відповідальність із реактивного механізму на дієву систему запобігання зловживанням, що є критично важливим для прозорого повоєнного відновлення та зміцнення фінансової дисципліни в державі.

Література:

1. Бюджетний кодекс України, Закон України № 2456-VI від 8 липня 2010 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Гарбінська-Руденко, А. В., & Ковбасюк, В. С. (2024). Теоретико-правові аспекти протидії нецільовому використанню бюджетних коштів. *Ірпінський юридичний часопис*, 2(15), 127–134. [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(15\)-2024-127-134](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(15)-2024-127-134)
3. Дегтяр Я. Бюджетні правопорушення як підстави відповідальності за чинним законодавством України. *Economics and Law*, 2024. 43(1), 19–24. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2016.01.019>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України № 8073-X від 7 грудня 1984 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text>
5. Кравцов Д. В. Особливості здійснення фінансового контролю в умовах воєнного стану: загальна характеристика. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2025. 3(62), 41–45. <https://doi.org/10.32782/ruuv.v3.2025.8>
6. Кримінальний кодекс України, Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 року. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
7. Миронюк Р. В., Миронюк С. А. Заходи фінансово-правової відповідальності за правопорушення в бюджетній сфері. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2024. 3, 321–324. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/75>
8. Назар Ю. С. Протидія порушенням бюджетного законодавства [Монографія]. СПОЛЮМ. 2021.
9. Пиріг А. В. Особливості державного фінансового контролю у сфері обігу бюджетних коштів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2024. 86(4), 39–45. <https://doi.org/visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320869>
10. Піхоцький В. Ф. Еволюція механізмів державного фінансового контролю в умовах цифрової трансформації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*, 2025. 47, 150–162. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17821667>

Дата першого надходження статті до видання: 24.02.2026

Дата надходження виправленої версії статті: 19.03.2026

Дата прийняття статті: 24.03.2026

Дата публікації статті: 12.06.2026